

ANAYASA MAHKEMESİ KARARI

Anayasa Mahkemesi Başkanlığından:GENEL KURUL
KARAR

NEVRİYE KURUÇ BAŞVURUSU

Başvuru Numarası : 2021/58970
Karar Tarihi : 5/7/2022

Başkan : Zühtü ARSLAN
Başkanvekili : Hasan Tahsin GÖKCAN
Başkanvekili : Kadir ÖZKAYA
Üyeler : Engin YILDIRIM
Muammer TOPAL
M. Emin KUZ
Rıdvan GÜLEÇ
Recai AKYEL
Yusuf Şevki HAKYEMEZ
Selahaddin MENTEŞ
Basri BAĞCI
İrfan FİDAN
Kenan YAŞAR
Raportör : Murat AZAKLI
Başvurucu : Nevriye KURUÇ
Vekili : Av. Hıdır YILDIZ

I. BAŞVURUNUN KONUSU

1. Başvuru; iş sözleşmesine dayalı olarak açılan alacak davasının uzun sürmesi nedeniyle makul sürede yargılanma hakkının, yargılamanın makul sürede tamamlanmadığı şikâyetinin ileri sürülebileceği etkili bir yol bulunmaması nedeniyle de makul sürede yargılanma hakkı ile bağlantılı etkili başvuru hakkının ihlal edildiği iddialarına ilişkindir.

II. BAŞVURU SÜRECİ

2. Başvuru, 16/8/2021 tarihinde yapılmıştır. Komisyonca başvurunun kabul edilebilirlik incelemesinin Bölüm tarafından yapılmasına karar verilmiştir.

3. Başvuru belgelerinin bir örneği bilgi için Adalet Bakanlığına (Bakanlık) gönderilmiştir.

4. İkinci Bölüm tarafından 15/6/2022 tarihinde yapılan toplantıda, başvurunun niteliği itibarıyla Genel Kurul tarafından karara bağlanması gerekli görüldüğünden Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün (İçtüzük) 28. maddesinin (3) numaralı fıkrası uyarınca Genel Kurula sevkine karar verilmiştir.

III. OLAY VE OLGULAR

5. Başvuru formu ve eklerinde ifade edildiği şekliyle ve Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) üzerinden elde edilen bilgi ve belgelere göre ilgili olaylar özetle şöyledir:

A. Bireysel Başvurudan Önceki Süreç

6. Başvurucu 10/12/2014 tarihinde Bakırköy 7. İş Mahkemesinde (İş Mahkemesi) Sağlık Bakanlığı, P.E.O. Tic. A.Ş. ve Yedikule Göğüs Hastalıkları Hastanesi aleyhine dava açmıştır.

7. Başvurucu anılan davada; davalı hastanede 23/7/1999 tarihinde temizlik işçisi olarak işe başladığını ve 27/10/2014 tarihinde emekli olana kadar çalıştığını belirterek kıdem tazminatı, fazla mesai ücreti, millî ve dinî bayramlarda çalışma ücretlerinin ödenmesini talep etmiştir.

8. İş Mahkemesi 18/10/2017 tarihinde davanın kısmen kabulüne karar vermiştir.

9. Tarafların istinaf talebi üzerine İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 41. Hukuk Dairesi (Bölge Adliye Mahkemesi) 8/1/2020 tarihinde, istinaf talebinin kabulü ile ilk derece mahkemesi kararının kaldırılmasına, yeniden karar verilmek üzere dosyanın mahkemesine gönderilmesine karar vermiştir.

10. Başvurucu 16/8/2021 tarihinde bireysel başvuruda bulunmuştur.

B. Bireysel Başvurudan Sonraki Süreç

11. İş Mahkemesi, Bölge Adliye Mahkemesi kararı doğrultusunda yaptığı yargılama sonunda 7/12/2021 tarihinde davanın kısmen kabulüne karar vermiştir.

12. İş Mahkemesi;

- Kıdem tazminatı olarak 23.159 TL'nin 24/10/2014 tarihinden itibaren işletilecek en yüksek banka mevduat faizi ile,

- Fazla mesai alacağı olarak 300 TL'nin dava tarihinden, 995 TL'nin ise ıslah tarihinden itibaren işletilecek en yüksek banka mevduat faizi ile,

- Genel bayram tatili alacağı olarak 200 TL'nin dava tarihinden, 392 TL'nin ise ıslah tarihinden itibaren işletilecek en yüksek banka mevduat faizi ile,

- Yıllık ücretli izin alacağı olarak 200 TL'nin dava tarihinden, 7.560 TL'nin ise ıslah tarihinden itibaren işletilecek yasal faizi ile,

- Asgari geçim indirimi alacağı olarak 100 TL'nin dava tarihinden, 4.063 TL'nin ise ıslah tarihinden itibaren işletilecek yasal faizi ile birlikte davalılardan müstereken ve müteselsilen alınarak başvurucuya verilmesine karar vermiştir.

13. Davalı Sağlık Bakanlığı istinaf isteminde bulunmuş; İş Mahkemesi 17/2/2022 tarihinde, süre yönünden istinaf isteminin reddine karar vermiştir. Karar henüz kesinleşmemiştir.

IV. İLGİLİ HUKUK

A. Ulusal Hukuk

1. İlgili Mevzuat

14. 12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun "Usul ekonomisi ilkesi" kenar başlıklı 30. maddesi şöyledir:

"(1) Hâkim, yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmasını sağlamakta yükümlüdür."

15. 12/10/2017 tarihli ve 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu'nun "Yargılama usulü ve kanun yolları" kenar başlıklı 7. maddesi şöyledir:

"(1) İş mahkemelerinde basit yargılama usulü uygulanır.

(2) Davaların yığılması hâlinde, her bir talebe ilişkin vakıalar bakımından ispat yükü ve deliller ayrı ayrı değerlendirilir.

(3) 12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun kanun yollarına ilişkin hükümleri, iş mahkemelerince verilen kararlar hakkında da uygulanır.

(4) Kanun yoluna başvuru süresi, ilamın taraflara tebliğinden itibaren işlemeye başlar.

(5) Kanun yoluna başvurulanan kararlar, bölge adliye mahkemesi ve Yargıtayca ivedilikle karara bağlanır."

16. 30/1/1950 tarihli ve 5521 sayılı mülga İş Mahkemeleri Kanunu'nun 7. maddesi şöyledir:

"İş mahkemelerinde şifahi yargılama usulü uygulanır. İlk oturumda mahkeme tarafları sulha teşvik eder. Uzlaşamadıkları ve taraflar veya vekillerinden birisi gelmediği takdirde yargılamaya devam olunarak esas hakkında hüküm verilir."

17. 5521 sayılı mülga Kanun'un 8. maddesinin dördüncü fıkrası şöyledir:

"Kanun yoluna başvurulanan kararlar, bölge adliye mahkemesi ve Yargıtayca iki ay içinde karara bağlanır."

18. 9/1/2013 tarihli ve 6384 sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun'un "Amaç" kenar başlıklı 1. maddesinin (1) numaralı fıkrası şöyledir:

"(1) Bu Kanunun amacı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılmış bazı başvuruların tazminat ödenmek suretiyle çözümüne dair esas ve usullerin belirlenmesidir."

19. 6384 sayılı Kanun'un "Kapsam" kenar başlıklı 2. maddesi şöyledir:

"(1) Bu Kanun;

a) Ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı,

b) Mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği, iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılmış başvuruları kapsar.

(2) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye'nin taraf olduğu ek protokoller kapsamında korunan haklara ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yerleşik içtihatları doğrultusunda Ülkemiz aleyhine verilen ihlal kararlarının yoğunluğu dikkate alınmak suretiyle, (...) diğer ihlal alanları bakımından da Cumhurbaşkanı kararıyla bu Kanun hükümleri uygulanabilir.

(3) İdari nitelikteki soruşturmalardan kaynaklanan başvurular hakkında bu Kanun hükümleri uygulanmaz."

20. 6384 sayılı Kanun'un "Tanımlar" kenar başlıklı 3. maddesi şöyledir:

"(1) Bu Kanunun uygulanmasında;

a) Bakanlık: Adalet Bakanlığını,

b) Başvuran: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmuş olanları,

c) Başvuru: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılmış olan başvuruyu,

ç) Komisyon: Tazminat talebi hakkında karar vermek amacıyla kurulan Komisyonu,

d) Müracaat: Komisyona iletilen talebi,

e) Müracaat eden: Komisyondan tazminat talebinde bulunanları,

ifade eder."

21. 6384 sayılı Kanun'un "Müracaatın şekli ve süresi" kenar başlıklı 5. maddesi şöyledir:

"(1) Komisyona müracaat, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuru tarihini ve numarasını gösteren resmi kayıtlı kabul mektubu, başvuru formu ve diğer ilgili bilgi ve belgelerle birlikte, müracaat edenin kimlik bilgilerini içeren imzalı bir dilekçeyle yapılır.

(2) Başvuran, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde Komisyona müracaat edebilir. Bu süre içinde müracaatta bulunmayanlar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin münhasıran iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması gerekçesine dayanan kabul edilemezlik kararının kendilerine tebliğinden itibaren bir ay içinde de Komisyona müracaat edebilirler.

(3) Cumhurbaşkanı kararıyla;

a) 2 nci maddenin ikinci fıkrası uyarınca Kanunun kapsamının genişletilmesi,

b) 9 uncu maddenin ikinci fıkrası uyarınca sürenin uzatılması,

durumunda müracaat hakkı kazananlar, bu haklarını Cumhurbaşkanının kararnın Resmi Gazete'de yayımı tarihinden itibaren altı ay içinde kullanabilirler.

(4) Müracaatın Cumhuriyet başsavcılıkları aracılığıyla da yapılması mümkündür. Cumhuriyet başsavcılığı, müracaat evrakını derhal Komisyona gönderir. Bu durumda Cumhuriyet başsavcılığına yapılan müracaat tarihi esas alınır.

(5) Müracaatlara ilişkin düzenlenecek kâğıtlar damga vergisinden, yapılacak işlemler harçlardan müstesnadır."

22. 6384 sayılı Kanun'un "Müracaat hakkında karar ve karara itiraz" kenar başlıklı 7. maddesi şöyledir:

"(1) Komisyon, müracaat hakkında dokuz ay içinde karar vermek zorundadır.

(2) Komisyon, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin emsal kararlarını da gözetmek suretiyle müracaat konusunda gerekçeli olarak karar verir.

(3) Komisyon kararlarına karşı tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde Komisyon aracılığıyla Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz edilebilir. İtiraz dilekçesi müracaata ilişkin diğer tüm belgelerle birlikte derhal itiraz merciine gönderilir. Bu itiraz öncelikli işlerden sayılarak üç ay içinde karara bağlanır. Mahkeme tarafından Komisyon kararı yerinde görülmezse işin esası hakkında karar verilir. İtiraz üzerine verilen kararlar kesindir.

(4) Ödenmesine karar verilen tazminat, kararın kesinleşmesinden itibaren üç ay içinde Bakanlık tarafından ödenir. Ödemeye ilişkin düzenlenecek kâğıtlar damga vergisinden, yapılacak işlemler harçlardan müstesnadır."

23. 6384 sayılı Kanun'un "Süre" kenar başlıklı 9. maddesi şöyledir:

"(1) Bu Kanun, 23/9/2012 tarihi itibarıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde kaydedilmiş başvurular hakkında uygulanır.

2) Birinci fıkradaki süre Cumhurbaşkanınca uzatılabilir."

24. 6384 sayılı Kanun'un "Anayasa Mahkemesinde bulunan bazı bireysel başvurular hakkında Komisyona müracaat" kenar başlıklı geçici 2. maddesi şöyledir:

"(1) Kanunun 2 nci maddesinin birinci fıkrasının (a) ve (b) bentleri kapsamında olup, münhasıran bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla Anayasa Mahkemesinde derdest olan bireysel başvurular, başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle verilen kabul edilemezlik kararının tebliğinden itibaren üç ay içinde yapılacak müracaat üzerine Komisyon tarafından incelenir.

(2) Komisyona müracaat, müracaat edenin kimlik bilgileri ile Anayasa Mahkemesine başvuru tarihi ve numarasını içeren imzalı bir dilekçeyle yapılır. Dilekçeye, Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuruya ilişkin form, kabul edilemezlik kararı ve bu kararın tebliğine dair belge ile ihlal iddiasına ilişkin diğer bilgi ve belgeler eklenir.

(3) Müracaat evrakındaki eksikliğin giderilmesi için müracaat edene otuz günü geçmemek üzere süre verilir. Bu süre içinde, geçerli bir mazeret olmaksızın eksikliğin tamamlanmaması hâlinde müracaat reddedilir.

(4) Bu madde uyarınca Komisyona gelen müracaatlar bakımından 7 nci maddenin birinci fıkrasındaki dokuz aylık süre, on altı ay olarak uygulanır."

2. Anayasa Mahkemesi Kararı

25. Anayasa Mahkemesi ilk olarak *Güher Ergun ve diğerleri* (B. No: 2012/13, 2/7/2013) kararında adil yargılanma hakkı kapsamında makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddialarını incelemiştir. Bu başvuruda başvuru, Fethiye 1. Asliye Hukuk Mahkemesinde aleyhlerine açılan tapu iptali ve tescil davasının 11 yıldır devam etmesi nedeniyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür.

26. Anılan kararda Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuruda bulunulmadan önce ihlal iddiasının dayanağı olan işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmüş olan idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının tüketilmiş olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak başvuru yollarının tüketilmesi ilkesinin mutlak şekilde uygulanmasının temel hak ve özgürlüklerin etkin kullanımını ve korunmasını engelleyeceğini, devam etmekte olan bir yargılamada, makul sürede yargılama yapma yükümlülüğünün yerine getirilmediği iddiası ile bireysel başvuruda bulunulabilmesinin başvuru yollarının tüketilmesi kuralının istisnalarından birini teşkil ettiğini ifade etmiştir (*Güher Ergun ve diğerleri*, §§ 26, 27).

27. Anayasa Mahkemesi, makul sürede yargılama yapma yükümlülüğünün yerine getirilmediği iddiasını içeren başvurular açısından Anayasa'nın 148. maddesinin üçüncü fıkrası ile 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 45. maddesinin (2) numaralı fıkrasında öngörülen kanun yollarının tüketilmesi şartının ancak makul sürede yargılama yapma yükümlülüğüne ilişkin etkili bir başvuru yolunun bulunması durumunda geçerli olabileceğini kararda not etmiştir. Yargılama faaliyetinin makul sürede gerçekleştirilmesini temin eden, bir başka ifade ile yargılamanın uzamasını önleyici etkisi olan veya yargılamanın makul sürede yapılmaması sonucunda oluşan zararları tespit ve tazmin edici nitelik taşıyan bir idari veya yargısal başvuru yolunun var olması hâlinde bireysel başvuruda bulunulmadan önce bu başvuru yolunun tüketilmesi şartının aranacağını belirtmiştir. Ancak hukuk sistemimizde yargılama faaliyetinin uzamasını önleyici veya yargılama faaliyetinin uzamasından doğan zararları giderici nitelikte etkili bir başvuru yolu bulunmadığını ifade etmiştir (*Güher Ergun ve diğerleri*, § 28).

28. Anayasa Mahkemesi sonuç olarak Anayasa'nın 148. maddesinin üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin (2) numaralı fıkrası gereği, somut başvuru açısından ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak nitelikte etkili bir başvuru yolu bulunmadığı anlaşıldığından kanun yollarının tüketilmesi yönünden başvurunun kabul edilebilir nitelikte olduğunu kabul etmiştir (*Güher Ergun ve diğerleri*, § 30).

29. Esas yönünden yapılan inceleme sonunda ise Anayasa Mahkemesi, başvuru sahiplerinin makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ve başvuru sahiplerine tazminat ödenmesine karar vermiştir (*Güher Ergun ve diğerleri*, §§ 64-69).

B. Uluslararası Hukuk

1. İlgili Mevzuat

30. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (Sözleşme) "*Adil yargılanma hakkı*" kenar başlıklı 6. maddesinin (1) numaralı fıkrasının ilgili kısmı şöyledir:

"Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyumsuzluklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir..."

31. Sözleşme'nin "*Etkili başvuru hakkı*" kenar başlıklı 13. maddesi şöyledir:

"Bu Sözleşme'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir."

2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı

a. Türkiye Aleyhine Yapılan Başvurular Üzerine Verilen Kararlar

32. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Türk hukuk sisteminde Sözleşme'nin 6. maddesinin (1) numaralı fıkrasında belirtilen yargılama süresinin uzunluğuna ilişkin olarak Sözleşme'nin 13. maddesi anlamında etkili bir şikâyet mekanizması bulunmadığını *Daneshpayeh/Türkiye* (B. No: 21086/04, 16/7/2009) kararında tespit etmiştir.

33. *Ümmühan Kaplan/Türkiye* (B. No: 24240/07, 20/3/2012) kararında ise makul sürede yargılanma hakkı ile bağlantılı olarak etkili bir başvuru yolu olup olmadığı pilot karar usulü uygulanmak suretiyle incelenmiştir. AİHM, makul sürede yargılanma hakkı ihlallerinin yıllardan beri devam ettiğine vurgu yaparak Türk hukuk sisteminde yapısal ve sistematik bir sorun teşkil ettiğini değerlendirmiştir. AİHM *Daneshpayeh/Türkiye* kararında yaptığı sonuçlara atıfta bulunarak iç hukukta başvurucuya davanın Sözleşme'nin 6. maddesinin (1) numaralı fıkrası kapsamında makul bir süre içinde görülmesine imkân tanıyan bir yolun olmaması nedeniyle Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır (*Ümmühan Kaplan/Türkiye*, §§ 51-58). AİHM, makul sürede yargılanma hakkına ilişkin ihlallerin Türkiye'de uzun yıllardır devam ettiğine vurgu yaparak bunun Türk hukuk sisteminde yapısal ve sistematik bir sorun teşkil ettiğini değerlendirmiştir. Yapılan başvuru sayısını ve muhtemel ihlalleri gözönüne alan AİHM, pilot karar usulünün uygulanmasına karar vermiştir (*Ümmühan Kaplan/Türkiye*, § 63).

34. AİHM Sözleşme'nin 46. maddesi kapsamında yaptığı değerlendirmede makul sürede yargılanma hakkı ile bağlantı olarak Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca verilen ihlal kararının sonuçlarının giderimi için kararın kesinleştiği tarihten başlamak üzere en geç bir yıl içinde AİHM önündeki derdest başvurularla ilgili olarak iç hukuk düzeninde uygun ve yeterli bir giderim sağlamaya imkân verecek etkili bir hukuk yolunun düzenlenmesi gerektiği sonucuna varmıştır (*Ümmühan Kaplan/Türkiye*, §§ 67-75).

35. AİHM *Müdür Turgut ve diğerleri/Türkiye* (B. No: 4860/09, 26/3/2013) kararında, 6384 sayılı Kanun ile kurulan iç hukuk yolunun *Ümmühan Kaplan/Türkiye* kararında belirttiği ilkelere uygun olup olmadığını incelemiştir. AİHM, 6384 sayılı Kanun ile oluşturulan iç hukuk yolunun makul süre şikâyetleri ile ilgili tekrar eden başvuruların incelenmesi amacıyla uygulanan pilot karar usulünün doğrudan ve somut bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin AİHM'in bu konudaki içtihadından çıkan ilkelere ve pilot kararda Sözleşme'nin 46. maddesi bağlamında varılan sonuçlara uygun olarak bir iç hukuk yolu oluşturduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin böylece Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin tavsiyesine uygun olarak ilgili kişilerin Sözleşme'de yer alan hak ve özgürlüklerden yararlanmasını sağladığını vurgulamıştır. Buna göre bir taraftan Sözleşme'nin 1. maddesinin emrettiği şekilde daha hızlı bir giderim imkânı sağlandığını, diğer taraftan da önemli sayıda benzer başvuruyu incelemek zorunda kalacak olan AİHM'in iş yükünün azalmasına katkı sağlandığını, böylece bu gibi sorunları ulusal düzeyde çözerek Türkiye'nin Sözleşme sisteminde kendisine düşen görevi yerine getirmiş olduğunu açıklamıştır. AİHM ayrıca 6384 sayılı Kanun ile kurulan Komisyonun kararının önce Ankara Bölge İdare Mahkemesinin, ardından ve gerektiğinde Anayasa Mahkemesinin ve nihayet kendisinin denetimine tabi olduğuna da vurgu yapmıştır. Bu doğrultuda başvuru sahiplerinin makul sürede yargılanma hakkı ile ilgili şikâyetini iç hukuk yollarının tüketilmediği gerekçesiyle reddetmiştir (*Müdür Turgut ve diğerleri/Türkiye*, §§ 51-58). AİHM bu başvuru yolunun etkililiğine işaret ederek başvuru sahiplerinin Sözleşme'nin 13. maddesi kapsamındaki şikâyetinin de açıkça dayanaktan yoksun olduğuna karar vermiştir (*Müdür Turgut ve diğerleri/Türkiye*, §§ 59, 60).

b. Diğer Ülkeler Aleyhine Yapılan Başvurular Üzerine Verilen Kararlar

36. AİHM'in makul sürede yargılanma hakkına dair yapısal sorunları tespit ettiği veya pilot karar usulünü uyguladığı -Konseye üye diğer taraf devletlerle ilgili olarak- çok sayıda ihlal kararı bulunmaktadır. *Rumpf/Almanya* (B. No: 46344/06, 2/9/2010) kararında Almanya'nın idari mahkemelerdeki davaların makul sürede görülmesini temin edemediğini ve uzun yargılama süresi konusunda tazmin edici bir iç hukuk yolu oluşturmadığını tespit etmiştir. Bu davaların aşırı uzunluğu nedeniyle Almanya aleyhine 40'tan fazla ihlal kararı verildiğini belirten AİHM pilot karar usulünü uygulamış, Almanya aleyhine benzer sorunlarla ilgili 55 başvurunun bulunduğu ve bu tür başvuruların sayısının sürekli arttığına işaret edip bu yapısal sorunun giderilerek tazminatı da içeren etkili bir yol oluşturulması için Almanya'ya bir yıl süre tanımıştır. Bakanlar Komitesince ilgili taraf devletin bu süre içinde etkili bir başvuru yolunu oluşturduğuna işaret edilerek icra sürecinin kapatılmasına karar verilmiştir (Bakanlar Komitesi kararı, (2013) 244).

37. *Athanasiou ve diğerleri/Yunanistan* (B. No: 50973/08, 21/12/2010) ve *Dimitrov ve Hamanov/Bulgaristan* (B. No: 48059/06, 2708/09, 10/5/2011) kararlarında da AİHM, yine taraf devletlerin hukuk sistemlerinin ilgili kişilere yargılamaların uzunluğundan şikâyet etmeleri için etkili bir başvuru yolu sağlamadığını tespit ederek makul sürede yargılanma hakkı ile bağlantılı olarak Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. AİHM, ulusal makamların tazminatı da içeren etkili bir başvuru yolu sunmak zorunda olduğunu vurgulamış ve ulusal makamlara pilot karar usulü çerçevesinde birer yıllık süre vermiştir.

V. İNCELEME VE GEREKÇE

38. Anayasa Mahkemesinin 5/7/2022 tarihinde yapmış olduğu toplantıda başvuru incelenip gereği düşünüldü;

A. Makul Sürede Yargılanma Hakkının İhlal Edildiğine İlişkin İddia

1. Başvurucunun İddiaları ve Bakanlık Görüşü

39. Başvurucu 10/12/2014 tarihinde İş Mahkemesinde açtığı işçi alacaklarına ilişkin davanın yaklaşık 7 yıldır devam ettiğini ve ne zaman sonuçlanacağını da belli olmadığını belirterek makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür.

2. Değerlendirme

40. Anayasa'nın "*Hak arama hürriyeti*" kenar başlıklı 36. maddesi şöyledir:

"Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz."

41. Anayasa'nın "*Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması*" kenar başlıklı 141. maddesinin dördüncü fıkrası şöyledir:

"...Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir."

a. Kabul Edilebilirlik Yönünden

42. Açıkça dayanaktan yoksun olmadığı ve kabul edilemezliğine karar verilmesini gerektirecek başka bir neden de bulunmadığı anlaşılan makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın kabul edilebilir olduğuna karar verilmesi gerekir.

b. Esas Yönünden

43. Anayasa'nın 36. maddesi ve Sözleşme'nin 6. maddesi uyarınca, medeni hak ve yükümlülükler ile cezai alanda yöneltilen suçlamalara ilişkin uyuşmazlıkların makul sürede karara bağlanması gerekmektedir. Başvuru konusu olayda işçi alacağının ödenmesi istemiyle 22/5/2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanunu'na dayalı olarak açılan bir dava bulunmakta olup bu uyuşmazlığın çözümü amacıyla 7036 sayılı ve 6100 sayılı Kanunlarda yer verilen usul hükümlerine göre yürütülen somut yargılama faaliyetinin medeni hak ve yükümlülükleri konu alan bir yargılama olduğunda kuşku bulunmamaktadır.

44. Adil yargılanma hakkı devlete uyuşmazlıkların makul süre içinde nihai olarak sonuçlandırılmasını garanti edecek bir yargı sistemi kurma ödevi yükler. Bu amaçla kanun koyucu, iş hukukunun çalışanı koruyucu niteliğini ve iş davalarının özelliklerini dikkate alarak genel mahkemelerin dışında özel iş yargılaması sistemi oluşturmuş ve iş davalarının konunun uzmanı mahkemelerce mümkün olduğunca hızlı, basit ve ucuz bir biçimde sonuçlandırılmasını amaçlamıştır. Nitekim gerek 7036 sayılı Kanun gerekse 5521 sayılı mülga Kanun'da yargılama faaliyetinin hızlı yapılmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmış, istinaf ve temyiz incelemelerinin de kısa sürede sonuçlandırılması öngörülmüştür. Bu nedenle iş mahkemelerinde görülen davalarda basit yargılama usulü uygulanarak bu davaların daha kısa sürede sonuçlandırılması hedeflenmiştir (bkz. §§ 15-17).

45. Anılan Kanunlarda öngörülen sürelerin düzenleyici nitelikte olduğu, yapılması gereken duruşmalar ve duruşma aralıkları, bilirkişi raporlarının beklenmesi, tanıkların dinlenmesiyle tebligat işlemleri gözönünde bulundurulduğunda bu sürelerin aşılabileceği görülmektedir. Bu nedenle öngörülen süreyi aşan her yargılama süresinin makul olmadığı ve adil yargılanma hakkını ihlal ettiği söylenemez. Bununla birlikte işçi alacağının ödenmesi amacıyla açılan davaların başvuru için taşıdığı değer ile davanın kısa sürede bitirilmesindeki kişisel yararı dikkate alındığında bu davalarda yargılama süreleri konusunda daha hassas değerlendirme yapılması gerektiği gözönünde bulundurulmalıdır (*Nesrin Kılıç*, B. No: 2013/772, 7/11/2013, §§ 57, 58).

46. Medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklara ilişkin yargılamanın süresi tespit edilirken sürenin başlangıç tarihi olarak davanın ikame edildiği tarih; sürenin sona erdiği tarih olarak -çoğu zaman icra aşamasını da kapsayacak şekilde- yargılamanın sona erdiği tarih, yargılaması devam eden davalar yönünden ise Anayasa Mahkemesinin makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin şikâyetle ilgili kararını verdiği tarih esas alınır (*Güher Ergun ve diğerleri*, §§ 50-52).

47. Makul süre incelemesinde yargılamaya intikal eden maddi vakıalar ve ispat araçlarından oluşan dava malzemesinin veya uygulanacak hukuk kurallarının karmaşık olması, tarafların genel olarak yargılama sürecindeki tutumu, yargılama sürecinin uzamasındaki etkisi ve usule ilişkin haklarını kullanırken gereken dikkat ve özeni gösterip göstermediği değerlendirilecektir. Ayrıca yargı makamları yanında dava süreciyle ilgili kamu gücü kullanan tüm devlet organlarına atfedilebilir yapısal sorunlar ve organizasyon eksikliğinden kaynaklanan bir gecikme olup olmadığı, yargılamanın süratle sonuçlandırılması hususunda gerekli özenin gösterilip gösterilmediği, başvuru için hukuki korumanın bir an önce gerçekleştirilmesindeki yararının ne olduğu gibi davanın niteliğine ilişkin birçok hususun birlikte değerlendirilerek karar verilmesi gerekmektedir (*Güher Ergun ve diğerleri*, §§ 42-46).

48. Somut başvuruda makul süre incelemesi yapılırken başvuruya konu davanın başvuru için taşıdığı değer ve başvurunun kişisel yararı gözönünde bulundurularak yargılama sürecinde gecikmeye neden olan unsurların her biri belirlenerek bunların süreçteki etkisinin tespiti ve makul süre kriterleri bir bütün olarak değerlendirilecektir.

49. Başvuru konusu olayda başvuru, 23/7/1999 tarihinden emekli olduğu 27/10/2014 tarihine kadar Yedikule Göğüs Hastalıkları Hastanesinde çalıştığını belirterek kıdem tazminatı, fazla mesai ücreti, millî ve dinî bayramlarda çalışma ücretlerinin ödenmesi için 10/12/2014 tarihinde dava açmıştır. İş Mahkemesi 18/10/2017 tarihinde davanın kısmen kabulüne karar vermiştir. İstinaf talebi üzerine Bölge Adliye Mahkemesi 8/1/2020 tarihinde İş Mahkemesi kararının kaldırılmasına, yeniden karar verilmek üzere dosyanın mahkemesine gönderilmesine hükmetmiştir. İş Mahkemesi, Bölge Adliye Mahkemesi kararı doğrultusunda yaptığı yargılama sonunda 7/12/2021 tarihinde davanın kısmen kabulüne karar vermiştir. Anılan karara yönelik olarak davalı, istinaf talebinde bulunmuş olup karar henüz kesinleşmemiştir.

50. Başvurunun değerlendirilmesi neticesinde hukuki meselenin çözümündeki güçlük, maddi olayların karmaşıklığı, delillerin toplanmasında karşılaşılan engeller, taraf sayısı gibi kriterler dikkate alındığında başvuruya konu davanın karmaşık olmaktan uzak olduğu anlaşılmıştır. Başvurunun tutum ve davranışlarıyla, usule ilişkin haklarını

kullanırken özensiz davranmasıyla yargılamanın uzamasına önemli ölçüde sebep olduğu da söylenemez.

51. Yukarıda yer verilen ilkeler ve Anayasa Mahkemesinin benzer başvurularda verdiği kararlar dikkate alındığında başvuru tarafından 10/12/2014 tarihinde açılan işçi alacağı davasının devam ettiği, somut olaydaki 7 yılı aşkın yargılama süresinin makul olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

52. Açıklanan gerekçelerle Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir.

B. Makul Sürede Yargılanma Hakkı ile Bağlantılı Olarak Etkili Başvuru Hakkının İhlal Edildiğine İlişkin İddia

1. Başvurucunun İddiaları ve Bakanlık Görüşü

53. Başvurucu, yargılamanın uzun sürmesine ve makul sürede sonuçlanmamasına yönelik olarak başvurabileceği bir yol bulunmadığını belirtmiş; makul sürede yargılanma hakkı ile bağlantılı olarak etkili başvuru hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür.

2. Değerlendirme

54. Anayasa'nın "*Temel hak ve hürriyetlerin korunması*" kenar başlıklı 40. maddesi şöyledir:

"Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.

Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır.

Kişinin, Resmi görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır."

55. Anayasa'nın "*Görev ve yetkileri*" kenar başlıklı 148. maddesinin üçüncü ve dördüncü fıkraları şöyledir:

"

...

Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.

Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz."

56. 6216 sayılı Kanun'un "*Bireysel başvuru hakkı*" kenar başlıklı 45. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkraları şöyledir:

"(1) Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki

herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurulabilir.

(2) İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmuş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir."

57. İçtüzük'ün "Pilot karar usulü" kenar başlıklı 75. maddesi şöyledir:

"(1) Bölümler, bir başvurunun yapısal bir sorundan kaynaklandığını ve bu sorunun başka başvurulara da yol açtığını tespit etmeleri ya da bu durumun yeni başvurulara yol açacağını öngörmeleri hâlinde, pilot karar usulünü uygulayabilirler. Bu usulde, konuya ilişkin Bölüm tarafından pilot bir karar verilir. Benzer nitelikteki başvurular idari mercilerce bu ilkeler çerçevesinde çözülür; çözülmediği takdirde Mahkeme tarafından topluca görülerek karara bağlanır.

(2) Bölüm, pilot karar usulünü resen, Adalet Bakanlığının ya da başvurunun istemi üzerine başlatabilir.

(3) Pilot karar uygulaması için seçilen başvuru, gündemin öncelikli işleri arasında sayılır.

(4) Bölüm pilot kararında, tespit ettiği yapısal sorunu ve bunun çözümü için alınması gereken tedbirleri belirtir.

(5) Bölüm pilot kararlarla birlikte, bu karara konu yapısal soruna ilişkin benzer başvuruların incelenmesini erteleyebilir. İlgililer erteleme kararı hakkında bilgilendirilirler. Bölüm, gerekli gördüğü takdirde ertelediği başvuruları gündeme alarak karara bağlayabilir."

a. Kabul Edilebilirlik Yönünden

58. Başvurucunun Anayasa'nın 40. ve Sözleşme'nin 13. maddelerinde düzenlenen etkili başvuru hakkının ihlal edildiğine yönelik iddialarının soyut olarak değerlendirilmesi mümkün olmayıp mutlaka Anayasa ve Sözleşme kapsamında yer alan diğer temel hak ve özgürlüklerle bağlantılı olarak ele alınması gerekir. Etkili başvuru hakkının ihlal edilip edilmediğinin tartışılabilmesi için başvurunun hangi temel hak ve özgürlüğü konusunda etkili başvuru hakkının kısıtlandığını ortaya koyması gerekmektedir.

59. Etkili başvuru hakkı, bağımsız nitelikte koruma işlevine sahip olmayıp temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasını, korunmasını ve başvuru yollarını güvence altına alan tamamlayıcı haklardandır. Somut olayda Anayasa'nın 40. maddesinde güvence altına alınan etkili başvuru hakkı, somut başvuru yönünden Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkı ile bağlantılıdır. Dolayısıyla bu hak, Anayasa'da güvence altına alınmış ve Sözleşme kapsamında olan temel hak ve özgürlüklerin koruma alanında yer almaktadır. Bu nedenle etkili başvuru hakkının makul sürede yargılanma hakkı ile bağlantılı olarak incelenmesi mümkündür.

60. Açıklanan gerekçelerle açıkça dayanaktan yoksun olmadığı ve kabul edilemezliğine karar verilmesini gerektirecek başka bir neden de bulunmadığı anlaşılan etkili başvuru hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın kabul edilebilir olduğuna karar verilmesi gerekir.

b. Esas Yönünden

i. Genel İlkeler

Makul Sürede Yargılanma Hakkı ile Bağlantılı Olarak Etkili Bir Başvuru Yolu Oluşturmanın Gerekliği

61. Anayasa'nın 40. maddesinde, Anayasa'da güvence altına alınmış hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkesin yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkı (etkili başvuru hakkı) güvence altına alınmıştır. Etkili başvuru hakkı, kamusal görev ve yetkilerin kullanımında temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediğinin denetlenmesinin bir yolu olarak düzenlenmiştir.

62. Etkili başvuru hakkı anayasal bir hakkının ihlal edildiğini ileri süren herkese hakkın niteliğine uygun olarak iddialarını inceletebileceği makul, erişilebilir, ihlalin gerçekleşmesini veya sürmesini engellemeye ya da sonuçlarını ortadan kaldırmaya (yeterli giderim sağlama) elverişli idari ve yargısal yollara başvuruda bulunabilme imkânı sağlanması olarak tanımlanabilir (Y.T. [GK], B. No: 2016/22418, 30/5/2019, § 47; *Murat Haliç*, B. No: 2017/24356, 8/7/2020, § 44).

63. Bu hak tek başına, bağımsız olarak kullanılması mümkün olmayan ancak Anayasa'da güvence altına alınan başka bir temel hak ve özgürlüğün ihlal edildiği iddiasının bulunması hâlinde kullanılabilecek tamamlayıcı nitelikte bir haktır. Bir başka ifadeyle etkili başvuru hakkının ihlal edilip edilmediğinin tartışılabilmesi için hangi temel hak ve özgürlük konusunda etkili başvuru hakkının kısıtlandığı sorusuna cevap verilmesi gerekir (*Onurhan Solmaz*, B. No: 2012/1049, 26/3/2013, §§ 33, 34; *Sıtkı Güngör*, B. No: 2013/5617, 21/4/2016, § 86).

64. Etkili başvuru hakkı, Anayasa'ya aykırılığı iddia edilen bir husustan kendisinin zarar gördüğünü düşünen kişinin hem iddiaları hakkında karar verilmesini hem de mümkünse zararının giderilmesini sağlamak için hukuki bir yola başvurabilmesini gerektirmektedir. Başka bir deyişle Anayasa'da düzenlenen temel hak ve özgürlüklerden birinin savunulabilir düzeyde ihlal edilmesinden dolayı mağdur olduğunu ileri süren herkes Anayasa'nın 40. maddesi kapsamında etkili başvuru hakkına sahiptir (*Sıtkı Güngör*, § 87).

65. Kişilerin etkili başvuru hakkı açısından sahip oldukları güvencenin kapsamı ihlal iddiasına konu edilen hakkın niteliğine göre değişmektedir. Fakat genel olarak ifade edilmelidir ki Anayasa'nın 40. maddesi uyarınca sağlanması gereken başvuru yolunun hem teoride hem de uygulamada ileri sürülen ihlali önlemesi, ihlal devam etmekte ise sonlandırması, gerçekleşip sona ermiş ihlallere yönelik olarak ise makul bir tazmin imkânı sunması gerekmektedir (K.A. [GK], B. No: 2014/13044, 11/11/2015, § 71).

66. Şikâyetlerin esasının incelenmesine imkân sağlayan ve gerektiğinde uygun bir telafi yöntemi sunan etkili hukuk yollarının olması ilgililere etkili başvuru hakkının sağlanmasının bir gereğidir. Buna göre kişilerin mağduriyetlerinin giderilmesi amacıyla öngörülen yargı yollarının mevzuatta yer alması yalnız başına yeterli olmayıp bu yolun aynı zamanda pratikte de başarı şansı sunması gerekir. Söz konusu yola başvurulabilmesi için öngörülen koşullar somut olaylara tatbik edilirken dayanak işlem, eylem ya da ihmallerden kaynaklanan savunulabilir nitelikteki iddiaların bu doğrultuda geniş şekilde

değerlendirilmesi, koşulların oluşmadığı sonucuna ulaşılması durumunda ise bu durumun yargı makamları tarafından ilgili ve yeterli gerekçelerle açıklanması gerekir (*İlhan Gökhan*, B. No: 2017/27957, 9/9/2020, §§ 47, 49).

67. Anayasa Mahkemesi makul sürede yargılanma hakkı ile ilgili temel ilkeleri hukuk davaları yönünden *Güher Ergun ve diğerleri*, idari davalar yönünden *Selahattin Akıyl* (B. No: 2012/1198, 7/11/2013) ve ceza davaları yönünden *B.E.* (B. No: 2012/625, 9/1/2014) kararlarında ortaya koymuştur.

68. Yargılama sürecinin uzamasında yetkili makamlara atfedilecek gecikmeler, yargılamanın süratle sonuçlandırılması hususunda gerekli özenin gösterilmemesinden kaynaklanabileceği gibi yapısal sorunlardan ve organizasyon eksikliğinden de ileri gelebilir. Anayasa'nın 36. ve 141. maddeleri devlete, hukuk sisteminin -yargılama makamlarının davaları makul bir süre içinde karara bağlama yükümlülüğü de dâhil olmak üzere- adil yargılanma hakkının güvencelerini yerine getirebilecek biçimde düzenlenmesi sorumluluğunu yüklemektedir. Devlet, yargılama sisteminde çözüm bekleyen uyuşmazlıkların ve davaların makul sürede sonuçlandırılması için gerekli tüm tedbirleri almakla yükümlüdür. Bu yükümlülük, hukuk sisteminin adil yargılanma hakkının temel güvencelerini yerine getirebilecek biçimde düzenlenmesi sorumluluğunun bir görünümüdür.

69. Yapısal sorunlar ve organizasyon eksikliklerinin yol açtığı gecikmeler nedeniyle yargılama sisteminde çözüm bekleyen uyuşmazlıkların uzun bir süre içinde artması ve birikmesi sonucu yargılamalarda makul sürenin aşılması Anayasa'nın 36. maddesinin ihlaline yol açmaktadır. Anayasa'nın 36. maddesi gereğince, yargılama sisteminin mahkemelerin davaları makul bir süre içinde karara bağlama yükümlülüğünü yerine getirebilecek biçimde düzenlenmesi zorunludur. Hukuk sisteminde var olan yapısal ve organizasyona ilişkin eksikliklerin yargılama faaliyetinin makul sürede sonuçlandırılmamasını izah edemeyeceği açıktır.

70. Bu kapsamda Anayasa'nın 36. maddesinde koruma altına alınan makul sürede yargılanma hakkının korunmasının sağlanabilmesi, kamu makamlarının kişilerin bu haklarını ihlal etmelerinin önüne geçilebilmesi için makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddialarına yönelik başvuruda bulunulabilecek etkili hukuk yollarının bulunması gerektiği açıktır. Bu yolun şikâyet konusu yargılamanın veya davanın uzun sürmesi nedeniyle ortaya çıkacak zararları giderecek çözümler sunabilmesi gerekir.

Makul Sürede Yargılanma Hakkına Yönelik Yapısal Sorunun Varlığı, Bu Sorunun Giderilmesi İçin Yapılan Mevcut Çalışmalar ve Oluşturulan Mekanizmalar

71. Anayasa Mahkemesinin 1/7/2022 tarihli istatistiklerine göre bireysel başvurunun kabul edildiği 2012 yılından beri makul sürede yargılanma hakkı yönünden 16.887 başvuruda ihlal kararı verilmiştir. Aynı tarihli istatistiklere göre Anayasa Mahkemesinin önünde hâlen makul sürede yargılanma hakkını ilgilendiren yaklaşık 55.000 başvuru bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesinin son üç yıllık istatistiklerine bakıldığında 2020 yılında yapılan başvuru sayısı 40.402 iken 2021 yılında bu sayı 66.121'e çıkmış, 2022 yılında ise sadece ilk altı ay içinde yaklaşık 65.000 başvuru yapılmıştır. Makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla yapılan başvurulara bakıldığında 2020 yılında 6.782, 2021 yılında 24.553 ve 2022 yılının sadece ilk altı ayında yaklaşık 34.000 başvurunun

yapıldığı görülmektedir. Buna göre söz konusu hak yönünden yapılan başvuruların artış oranının çok yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Anayasa Mahkemesinde derdest başvuru sayısı 108.000 civarında olup incelenmeyi bekleyen bu başvuruların yarısından fazlası makul sürede yargılanma hakkı ile ilgilidir. Bunun yanında bu hakka yönelik başvurularda verilen ihlal kararı sayısının yüksekliğine de dikkati çekmek gerekir.

72. Sözleşme ve Anayasa'yla güvence altına alınan adil yargılanma hakkının temel güvencelerinden biri olan, yargılamaların makul sürede tamamlanmasına yönelik olarak -gerek uluslararası kuruluşlarca gerekse yasama, yürütme ve yargı organlarınca- çeşitli tedbirler alındığı bilinmektedir.

73. Bu bağlamda Türkiye'nin de dâhil olduğu Avrupa Konseyi üyesi ülkeler tarafından adil yargılanma hakkının önemli bir başlığını oluşturan yargılamaların makul sürede bitirilmesi ilkesinin daha etkin olarak gözetilmesi ile uzun süren yargılamaların önüne geçmek amacıyla Avrupa Yargının Etkinliği Komisyonu (CEPEJ), 2007 yılında kısa adı SATURN olan Yargıda Zaman Yönetimi Merkezini kurmuştur. Merkez, davaların makul sürede bitirilmesine yönelik birçok çalışma gerçekleştirmiştir. 6/12/2016 tarihinde ise CEPEJ Genel Kurulu, SATURN çalışma grubu tarafından metinleştirilen yargılamaların belli sürede sonuçlandırılması için oluşturulan uygulama rehberini kabul etmiştir. Bu rehberde üye ülkelere davaların 1, 2 ve 3 yıllık sürelerde bitirilmesi tavsiye edilmiştir. Ancak üye ülkeler için asıl hedefin davaların bir yıllık sürede bitirilmesi olduğu belirtilmiştir. Söz konusu rehber; yargıda hedef süre belirlenmesini, süreye uyumun takip edilmesini ve denetim mekanizmasının oluşturulması ile uzun süren davalar ile ilgili çözüm önerisi geliştirilmesini öngören bütünsel bir sistem getirmektedir. Bu uygulama, yargılamaların kalitesinden ödün vermeden süresinde bitirilmesi ile yararlanıcılara öngörülebilir bir yargısal süreç sunarak yargıda şeffaflık ve kamuoyu denetimini sağlamaktadır.

74. Ülkemizde de bu çerçevede "*yargıda hedef süre uygulaması*" başlatılmıştır. İlk olarak 24/2/1983 tarihli ve 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nun 28. maddesinin yedinci fıkrasında soruşturmanın, kovuşturmanın veya yargılamanın tamamlanması için öngörülen hedef sürelerin Hâkimler ve Savcılar Kurulunun (Kurul) görüşü alınarak Bakanlık tarafından belirleneceği öngörülmüştür.

75. Bu Kanun hükümleri uyarınca hedef sürelerin belirlenmesi ile uygulanmasına dair usul ve esasları düzenleyen Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik ise 23/6/2017 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmış ve 1/9/2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

76. Diğer taraftan kanun yolları incelemesi neticesinde adli yargı hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile idari yargı hâkimleri hakkında düzenlenecek kanun yolu değerlendirme formlarına ilişkin usul ve esasları belirleyen ve 30/9/2016 tarihinde yürürlüğe giren Kanun Yolu Değerlendirme Formlarının Düzenlenmesine İlişkin Yönetmelik'in 5. maddesinin (1) numaralı fıkrasının (c) bendinde ise "*soruşturma, kovuşturma veya yargılamanın hedef sürede tamamlanması*" hususunun değerlendirmede dikkate alınacağı hüküm altına alınmıştır.

77. Bakanlık tarafından yargı reformu stratejisi kapsamında hayata geçirilen İnsan Hakları Eylem Planı'nda *makul sürede yargılama hakkının güçlendirilmesi* hedefinde yer alan *yargıda hedef süre* uygulaması ile dava ve soruşturmaların makul sürede tamamlanması

amaçlanmıştır. Bu uygulama ile yargısal süreçlerdeki gecikmelerin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda her bir dava ve soruşturma türü için hedef süreler belirlenmiş, bu sürenin dava açıldığı sırada davacıya bildirilmesi uygulamasına başlanmıştır.

78. Ayrıca AİHM'e de makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla çok sayıda başvuru yapılmış ve AİHM makul sürede yargılanma hakkının ve etkili başvuru hakkının ihlal edildiği yönünde kararlar vermiştir (bkz. §§ 32-44). AİHM son olarak verdiği *Ümmühan Kapları/Türkiye* kararında ise bu konuda yapısal bir sorun olduğunu ve etkili bir başvuru yolunun bulunmadığını belirterek pilot karar usulünün uygulanmasına karar vermiştir (bkz. §§ 45-50). Bu karar üzerine 6384 sayılı Kanun ile makul sürede yargılanma hakkı iddiasıyla AİHM'e yapılmış başvuruları inceleme yetkisi ve görevi Bakanlık Tazminat Komisyonu Başkanlığına (Tazminat Komisyonu) verilmiştir.

79. Anayasa Mahkemesine yapılan çok sayıda başvuru üzerine de bu defa anılan Kanun'un geçici 2. maddesi ile "*Anayasa Mahkemesinde bulunan bazı bireysel başvurular hakkında Komisyona müracaat*" düzenlenmiştir. Anılan hüküm ile geçici 2. maddenin yürürlüğe girdiği 31/7/2018 tarihi itibarıyla Anayasa Mahkemesinde derdest olan bireysel başvuruların başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle verilen kabul edilemezlik kararının tebliğinden itibaren üç ay içinde yapılacak müracaat üzerine Tazminat Komisyonu tarafından incelenenebileceği düzenlenmiştir. Bu düzenlemeden sonra Anayasa Mahkemesi, Tazminat Komisyonuna başvurunun ilk bakışta başarı şansı sunma ve yeterli giderim sağlama kapasitesi olduğunu kabul ederek başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle kabul edilemezlik kararı vermiştir (*Ferat Yüksel*, B. No: 2014/13828, 12/9/2018).

80. 6384 sayılı Kanun'un geçici 2. maddesi ve bu değişiklikten sonra verilen *Ferat Yüksel* kararından sonra 31/7/2018 tarihi itibarıyla derdest olan, makul sürede yargılanma hakkı ve mahkeme kararlarının geç icra edildiği veya hiç icra edilmediği iddialarıyla yapılan başvuruların tamamı başvuru yollarının tüketilmediği gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı ile sonuçlandırılmıştır.

81. Son olarak yüksek yargı organlarının kararlarında da sıklıkla makul sürede yargılanma hakkına yönelik ilkelere yer verildiği görülmektedir. Nitekim Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 14/12/2021 tarihli ve E.2018/62, K.2021/363 sayılı kararında "*Makul sürede yargılanma hakkının amacı; tarafların uzun süren yargılama faaliyeti nedeniyle maruz kalacakları maddi ve manevi baskı ile sıkıntılardan korunması, adaletin gerektiği şekilde temini ve hukuka olan inancın muhafazası olup hukuki uyumsuzluğun çözümünde bu hususa gerekli özen gösterilmelidir.*" ifadesine yer verilmiştir (ilgili Danıştay kararı için bkz. Danıştay Onüçüncü Dairesinin 8/6/2016 tarihli ve E.2016/1621, K.2016/2257 sayılı kararı).

82. Görüldüğü üzere makul sürede yargılanma hakkına yönelik söz konusu anayasal temel hakkın ihlaline yol açan yapısal bir sorunun olduğu hem Anayasa Mahkemesi hem de AİHM tarafından tespit edilmiş bir olgudur. Bu olgunun farkında olan kanun koyucu, idari makamlar ve yargı organları da sorunu çözmeye yönelik çeşitli adımlar atmış; bazı tedbirleri uygulamaya koymuştur. Esasen Anayasa'nın 36. ve 141. maddelerine göre yargılama makamlarının davaları makul bir sürede sonuçlandırması yükümlülüğünün bulunduğu tekrar hatırlatılmalıdır. Bununla birlikte alınan her türlü tedbire rağmen yargılamanın makul sürede sonuçlanmadığı ve uzun sürdüğü durumlarda, bu ihlal nedeniyle ortaya çıkan zararları giderecek geçici de olmayan bir mekanizma ve dolayısıyla etkili bir başvuru yolu bulunmamaktadır. Nitekim yukarıda değinilen mevzuatta öngörülen Tazminat Komisyonu

başvuru yolunun AİHM ve Anayasa Mahkemesi önünde bulunan ve ilgili kanun hükümlerinin belirlediği tarihlerden önce yapılan başvuruları tasfiyeye yönelik geçici çözümler öngördüğü açıktır.

83. Son olarak 29/4/2021 tarihli ve 2021/9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile duyurulan İnsan Hakları Eylem Planı'nın (2021-2023) Hedef 2.4. başlığı altında makul sürede yargılanma hakkının güçlendirilmesi için alınması uygun görülen bazı tedbirlere yer verildiğine dikkati çekmek gerekir. Bu tedbirler şunlardır:

"Adliye ve dosya bazlı analiz sonuçları doğrultusunda 'Yargıda Hedef Süre' uygulamasının makul sürede yargılamayı sağlayacak şekilde geliştirilmesine yönelik yeni adımlar atılacaktır.

Yargılamaların hızlı sonuçlandırılması ve vatandaşların mağduriyetlerinin engellenmesi amacıyla hedef süre uygulaması istinaf yargılamalarını ve Adli Tıp Kurumu işlemlerini de kapsayacak şekilde yaygınlaştırılacaktır.

Bilişim alanında işlenen suçlar ile dolandırıcılık suçları başta olmak üzere soruşturma aşamasında ortaya çıkan yetki uyumsuzluklarının hızlı bir şekilde sonuçlandırılması amacıyla gerekli tedbirler alınacaktır.

Mahkemelerin görev ve yetki uyumsuzluklarına ilişkin sorunlar, makul sürede yargılanma hakkını temin etmek amacıyla giderilecektir.

Mahkeme hâkiminin mazereti nedeniyle keşif ve duruşmalara katılamayacağı taraf avukatlarına bildirilecek ve bu hallerde yeni duruşma günü tayinine üst süre sınırı getirilecektir.

Uyumsuzluk Mahkemesi kararlarının benzer nitelikteki davalarda bağlayıcı olmamasından kaynaklanan gecikmeleri önlemek amacıyla bu Mahkeme kararlarının diğer davalar için de bağlayıcı nitelik taşımasına yönelik mevzuat değişikliği yapılacaktır.

İdari yargıda gerekçeli kararın otuz gün içinde yazılması kuralı getirilecektir.

Yargılamaların makul sürede tamamlanması ve vatandaşların işlerinin kolaylaştırılması amacıyla elektronik tebligat uygulaması, yurt dışında ikamet eden vatandaşları da kapsayacak şekilde yaygınlaştırılacak, tebligat işlemlerinin usulüne uygun yapılmasının temini amacıyla PTT görevlilerine düzenli eğitim verilecektir.

Ceza yargılamalarında seri muhakeme ve basit yargılama gibi usullerin kapsamı genişletilecek ve bu suretle adli süreçlerin daha hızlı ve etkin bir şekilde tamamlanması sağlanacaktır.

Yargılama sürecinde bilgi ve belge istenilen kurum ve kuruluşların, bu istemleri en kısa sürede yerine getirmelerine yönelik düzenleme yapılacaktır.

İş davalarında hâkimlerin dava konusuyla sınırlı olmak üzere Sosyal Güvenlik Kurumu'nun tüm kayıtlarına bilişim sistemi üzerinden erişebilmesi suretiyle davaların daha hızlı sonuçlandırılması sağlanacaktır.

Bozma kararı verilen dosyaların, öncelikle ve ivedilikle görülmesi sağlanacaktır."

84. Bunun yanında aynı belgenin Hedef 1.2 başlığı altında "*Uzun yargılamadan kaynaklı zararların Anayasa Mahkemesi'ne başvuruya gerek kalmaksızın İnsan Hakları Tazminat Komisyonu tarafından kısa sürede giderilmesi sağlanacaktır.*" şeklinde bir hedefle de yer verildiği görülmektedir.

Makul Sürede Yargılanma Hakkına Yönelik Etkili Bir Başvuru Yolu Bulunmamasının Yol Açtığı Sorunlar

- Bireysel Başvurunun İkincilliği İlkesi Boyutuyla Çelişmesi

85. Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun ikincil nitelikte bir başvuru yolu olduğu da hatırla tutulmalıdır. Temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği iddialarının öncelikle genel yargı mercilerinde, olağan kanun yolları ile çözüme kavuşturulması esastır. Bireysel başvuru yoluna, iddia edilen hak ihlallerinin bu olağan denetim mekanizması içinde giderilememesi durumunda başvurulabilir (*Bayram Gök*, B. No: 2012/946, 26/3/2013, § 18).

86. Yukarıda da ifade edildiği üzere Anayasa'nın 40. maddesi uyarınca, temel hak ve özgürlüklerin ihlaline ilişkin iddialarda bulunan herkesin Anayasa Mahkemesine başvurudan önce bu iddialarını dile getirebilecekleri etkili başvuru yollarının bulunması gerektiği açıktır. Temel hak ve özgürlüklere saygı, devletin tüm organlarının uyması gereken bir ilke olup bu ilkeye uygun davranılmadığı takdirde ortaya çıkan ihlale karşı öncelikle yetkili idari mercilere ve derece mahkemelerine başvurulmalıdır.

87. Nitekim ikincillik ilkesinin bir gereği olarak Anayasa'nın 148. maddesinin üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin (2) numaralı fıkrasında, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunulabilmesi için ihlale neden olduğu iddia edilen işlem veya eyleme karşı idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının tüketilmiş olması gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla makul sürede yargılanma hakkına ilişkin ihlalin tespiti ile bu sebeple uğranılan zararların tazminat suretiyle giderimini içeren etkili bir başvuru yolunun olmaması bireysel başvurunun ikincilliği ilkesi ile bağdaşmamaktadır. Anayasa Mahkemesi ihlal iddialarının ilk elden doğrudan incelendiği bir merci olmadığı gibi Anayasa Mahkemesinin bu şekilde bir inceleme yapması bireysel başvurunun amacı ile de bağdaşmayacaktır.

- Bireysel Başvuru Hakkı Yönünden Doğurduğu Sorunlar

88. Bireysel başvuru hakkı, Anayasa'nın 148. maddesinin üçüncü fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre herkes, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden Sözleşme kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Bu hak, Anayasa'nın 40. maddesinde güvenceye bağlanan etkili başvuru hakkının özel bir görünümüdür (*Ruhi Abat*, B. No: 2014/4724, 7/3/2019, § 44).

89. Bireysel başvuru, kamu gücü kullanan otoritelerin işlem ve eylemleri sonucu bazı anayasal hakları ihlal edilenler tarafından gerekli olağan hukuk yolları tüketildikten sonra ihlalin tespiti ve giderilmesi amacıyla Anayasa Mahkemesine başvuru imkânı tanıyan anayasal bir haktr. Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunma yolunun anayasal hak ve özgürlüklerin kapsamını belirlemenin, yeknesak bir hak ve özgürlükler hukukunun

tüm ülkeye egemen olmasını sağlamanın yanı sıra bireysel mağduriyetleri giderme işlevi de bulunmaktadır (*Ruhi Abat*, § 48).

90. Bireysel başvuru, hak ve özgürlüklerin korunmasının en önemli araçlarından biridir. Bireysel başvuru sisteminin etkili işlemesi bakımından başvuru sahiplerinin şikâyetlerinin kısa süre içinde incelenmesi gerektiği de açıktır. Bu aşamada belirtmek gerekir ki Anayasa'nın 40. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkı, Anayasa'nın 148. maddesinde düzenlenen bireysel başvuru hakkının kullanılmasını ve bu yolun etkili bir şekilde işlenmesini sağlayan, bireysel başvurudan önce başvurulabilecek idari ve yargısal başvuru yollarının oluşturulması gerektiğini ifade etmektedir. Anayasa Mahkemesine makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla yapılan başvuru sayıları dikkate alındığında bu iddiaların ilk elden Anayasa Mahkemesince incelenmesi, Anayasa'nın 148. maddesinde düzenlenen bireysel başvuru hakkının kullanılmasını ve bu yolun etkili bir şekilde işlenmesini de önemli ölçüde güçleştirmektedir.

91. Dolayısıyla Anayasa'nın 40. maddesi ve 148. maddesinin üçüncü fıkrası dikkate alındığında makul sürede yargılanma hakkının ihlali nedeniyle ortaya çıkacak mağduriyetlerin giderilmesi için Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunma hakkından önce etkili bir yola başvurma imkânı tanınması gerekir. Oluşturulacak bu başvuru yolunun ve ilgili yargısal yolların tüketilmesinden sonra Anayasa Mahkemesine başvuru imkânının olduğu da açıktır.

92. Makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddialarına karşı Anayasa Mahkemesine bireysel başvurudan önce başvurulabilecek etkili bir hukuk yolunun oluşturulması öncelikle idari veya yargısal makamlarca incelenecek olan başvurunun daha sonra Anayasa Mahkemesi önünde incelenmesini kolaylaştıracaktır.

93. Anayasa Mahkemesince yapısal sorun bulunduğunu belirttiği kararlardan sonra diğer devlet organlarının mevcut olan hukuk yollarının etkinliğini tekrar gözden geçirmesi ve aynı soruna ilişkin olayların tekrar Anayasa Mahkemesi önüne taşınmasını önlemek için etkili iç hukuk mekanizmaları kurması beklenir. Daha önce ifade edilen başvuru ve ihlal sayılarına bakıldığında ve özellikle de makul sürede yargılanma hakkına ilişkin yapılan başvurular dikkate alındığında sistemin bu şekilde devam etmesi anayasa koyucunun bireysel başvuruyu oluştururken öngördüğü amaç ve hedeflerle bağdaşmayacaktır. Hâlbuki Anayasa'nın 148. maddesinin gerekçesinde "*Türkiye'de de iyi işleyen bir bireysel başvuru sisteminin kurulması, haklar ve hukukun üstünlüğü temelindeki standartları yükseltecektir.*" şeklinde bir ifadeyle anayasa koyucu, iyi işleyen bir bireysel başvuru sisteminin kurulmasına verdiği önemi özellikle vurgulamıştır.

94. Kaldı ki makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla yapılan başvurular, Anayasa Mahkemesinin Anayasa ve Sözleşme'nin ortak koruma alanında yer alan yaşam hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı, kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı gibi temel hak ve hürriyetlere ilişkin diğer başvuruları incelemesini güçleştirdiği gibi bizatihi Anayasa Mahkemesi önünde geçen süre bakımından bir makul sürede yargılanma sorununa da yol açabilmektedir. Nitekim AIHM bazı başvurularda Anayasa Mahkemesi önünde geçen süreyi dikkate alarak incelemenin makul bir sürede yapılıp yapılmadığını değerlendirmektedir (Sözleşme'nin 5. maddesi yönünden bkz. *Sabuncu ve diğerleri/Türkiye*, B. No: 23199/17, 10/11/2020, §§ 197-200, Sözleşme'nin 6. maddesi yönünden bkz. *Çevikel/Türkiye*, B. No: 23121/15, 23/5/2017, §§ 34-66). Dolayısıyla makul sürede yargılanma hakkına ilişkin etkili bir başvuru yolunun oluşturulmaması mevcut hâliyle Anayasa Mahkemesi önündeki süreç

bakımından da ayrı bir makul süre sorununa yol açacağından yine Anayasa'nın 148. maddesinin gerekçesinde yer alan amaçlar ile de örtüşmeyen sonuçlar doğurabilecektir.

Makul Sürede Yargılanma Hakkına İlişkin Oluşturulabilecek Başvuru Yolunun Etkililiği ile İlgili İlkeler

95. İdari ve yargısal makamlar ile kanun koyucunun makul sürede yargılanma hakkının ihlaline yol açılmaması için öngördüğü bazı tedbirler yukarıda sıralanmıştır. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere alınan tedbirlere rağmen ihlale yol açıldığı durumlarda ihlalin yol açtığı zararları giderbilmek için bir tazminat yolunun oluşturulması Anayasa'nın 40. maddesi uyarınca zorunlu ve gereklidir. Bu başvuruların ilk elden ve doğrudan Anayasa Mahkemesince incelenmesine devam edilmesi, gelinen noktada Anayasa'nın 148. maddesinin lafzı ve amacı ile de bağdaşmayacaktır. Bu doğrultuda oluşturulacak başvuru yolunun etkili kabul edilebilmesi için ise aşağıdaki ilkelerin gözetilmesi gerekir:

- Devam eden yargılama ve davalara yönelik olarak da başvuru imkânı olmalıdır.
- Tazminat talebi, makul süre içinde neticelendirilmelidir.
- Hükmedilen tazminat bedeli makul bir sürede ödenmelidir.
- Başvuru yolundaki usul kuralları anayasal güvencelere uygun olmalıdır.
- Başvuru ve yargılama giderleri başvuru üzerindeki ağır yük teşkil edecek derecede olmamalıdır.
- Tazminat miktarları Anayasa Mahkemesinin benzer olaylarda hükmettiği tazminat tutarlarına uygun olarak değerlendirilmelidir.

96. Nitekim makul sürede yargılanma hakkı başvurularına ilişkin olarak kanun koyucu tarafından daha önce çeşitli başvuru yolları getirilmiş ve Anayasa Mahkemesince bu yolların ilgili kriterleri sağladığına karar verilerek Anayasa Mahkemesine başvurulmadan önce tüketilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Üstelik zaten İnsan Hakları Eylem Planı'nda da böyle bir yolun oluşturulması yönünde bir hedef de belirlendiği hatta uygulama takviminin de ilan edildiği görülmektedir.

97. Sonuç olarak Anayasa Mahkemesine yapılan başvuru sayıları ve verilen ihlal kararları incelendiğinde makul sürede yargılanma hakkının ihlaline yol açan yapısal bir sorun mevcut olduğu değerlendirilmiştir. Bu yapısal sorunun giderilmesi için alınan her türlü tedbire rağmen makul sürede yargılanma hakkının ihlali nedeniyle ortaya çıkacak zararların tazmin edilmesi için Anayasa'nın 40. maddesi gereğince bireysel başvurudan önce etkili bir başvuru yolunun kurulması gerekir.

ii. İlkelerin Olaya Uygulanması

98. Somut olayda başvuru 10/12/2014 tarihinde, işçi alacaklarının tahsili amacıyla İş Mahkemesinde dava açmıştır. Yargılama ise devam etmektedir. Bireysel başvuru; ikincil nitelikte yani idari ve yargısal başvuru yollarının tüketilmesinden sonra başvurulabilecek kendine özgü, olağan dışı, anayasal bir başvuru yoludur. Anayasa'nın 36.

maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvuru yapılmadan önce ihlalin tespiti ve oluşan zararın tazmini için başvuru yapılabilecek idari veya yargısal başvuru yolu mevcut olmadığından Anayasa'nın 40. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkının güvencelerinin mevcut başvuruda da sağlanmadığı değerlendirilmiştir.

99. Açıklanan gerekçelerle Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkı ile bağlantılı olarak 40. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir.

3. 6216 Sayılı Kanun'un 50. Maddesi Yönünden

100. 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin ilgili kısmı şöyledir:

"(1) Esas inceleme sonunda, başvurunun hakkının ihlal edildiğine ya da edilmediğine karar verilir. İhlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir..."

(2) Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir. Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvurucu lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir. Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir."

101. Başvurucunun maddi ve manevi tazminat talebi bulunmaktadır.

102. Anayasa Mahkemesinin *Mehmet Doğan* ([GK], B. No: 2014/8875, 7/6/2018) kararında ihlal sonucuna varıldığında ihlalin nasıl ortadan kaldırılacağı hususunda genel ilkeler belirlenmiştir. Anayasa Mahkemesi diğer bir kararında ise bu ilkelerle birlikte ihlal kararının yerine getirilmemesinin sonuçlarına da değinmiş ve bu durumun ihlalin devamı anlamına geleceği gibi ilgili hakkın ikinci kez ihlal edilmesiyle sonuçlanacağına işaret etmiştir (*Aligül Alkaya ve diğerleri* (2), B. No: 2016/12506, 7/11/2019).

103. Bireysel başvuru kapsamında bir temel hakkın ihlal edildiğine karar verildiği takdirde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırıldığından söz edilebilmesi için temel kural, mümkün olduğunca eski hâle getirmenin yani ihlalden önceki duruma dönüşünün sağlanmasıdır. Bunun için ise öncelikle ihlalin kaynağı belirlenerek devam eden ihlalin durdurulması, ihlale neden olan karar veya işlemin ve bunların yol açtığı sonuçların ortadan kaldırılması, varsa ihlalin sebep olduğu maddi ve manevi zararların giderilmesi, ayrıca bu bağlamda uygun görülen diğer tedbirlerin alınması gerekmektedir (*Mehmet Doğan*, §§ 55, 57).

104. İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilmeden önce ihlalin kaynağının belirlenmesi gerekir. Buna göre ihlal; idari eylem ve işlemlerden, yargısal işlemlerden veya yasama işlemlerinden kaynaklanabilir. İhlalin kaynağının belirlenmesi uygun giderim yolunun belirlenebilmesi bakımından önem taşımaktadır (*Mehmet Doğan*, § 57).

105. İhlal, Anayasa Mahkemesine başvuru yapmadan önce başvuru yapılabilecek idari veya yargısal başvuru yoluna ilişkin kanun hükmünün bulunmamasından kaynaklanabilir. Bu durumda söz konusu ihlalin bütün sonuçlarıyla giderilebildiğinden söz edilebilmesi ancak ihlale yol açan konuda kanuni düzenleme yapılması veya ilgili hükümlerin yeni ihlallere yol açılmayacak bir şekilde değiştirilmesi ile mümkün olur. Bunun yanında bazı hâllerde sadece kanuni düzenleme yapılması ihlalin tüm sonuçlarının ortadan kaldırılması bakımından yeterli olmayabilir. Bu durumda ise bireysel başvuru kapsamında mağdurların ihlalden kaynaklanan maddi ve manevi zararlarını telafi edici birtakım tedbirlerin alınması da gerekebilir.

106. 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesi uyarınca ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasını temin eden yollardan biri de İçtüzük'ün 75. maddesinde öngörülen pilot karar usulünün işletilmesidir. İhlalin yapısal bir sorundan kaynaklandığının tespiti ile bu sorunun başka başvurulara, bir diğer ifadeyle yeni ihlallere sebebiyet verdiğinin anlaşılması veya bu durumun yeni başvurulara sebebiyet verebileceğinin öngörülmesi hâlinde sadece somut olay bakımından alınan bir ihlal kararı temel hak ve özgürlüklere yönelik gerçek bir koruma sağlamaktan uzak kalacaktır (Y.T. [GK], B. No: 2016/22418, 30/5/2019, § 69).

107. Böyle bir durumda Anayasa Mahkemesi, resen veya Bakanlığın ya da başvuruçunun istemi üzerine pilot karar usulünü başlatabilecektir. Pilot karar usulünün başlatılması hâlinde yapısal sorunun tespiti ve bunun çözüm önerilerinin ortaya konulması gerekir (Y.T., § 70).

108. Pilot karar usulünün benimsenmesindeki en önemli amaç, benzer başvuruların tamamının ihlalle sonuçlanması yerine ilgili mercilerce çözüme kavuşturulması ve bu suretle ihlalin kaynağının ortadan kaldırılarak yapısal sorunun düzeltilmesinin sağlanmasıdır (Y.T., § 71).

109. Bu çerçevede Anayasa Mahkemesi, pilot kararında belirttiği yapısal sorunun ortadan kaldırılması ve benzer başvuruların çözüme kavuşturulması için belirli bir süre öngörüp bu süre zarfında diğer başvuruların incelenmesini erteleyebilir. Ancak bu durumda erteleme kararı hakkında bilgilendirme yapılması gerekir. Anayasa Mahkemesi tarafından öngörülen süre içinde yapısal sorunun ve bu kapsamda kalan şikâyetlerin ilgili mercilerce çözülmemesi hâlinde benzer nitelikteki başvuruların artık topluca karara bağlanması mümkün olacaktır (Y.T., § 72).

110. İncelenen başvuruda, makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiası ile müracaat edilebilecek bir başvuru yolu bulunmadığı, bu konuda kanuni bir düzenlemenin de olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumun Anayasa'nın 36. maddesiyle bağlantılı olarak 40. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkını ihlal ettiği sonucuna varılmıştır.

111. Bu kapsamda makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiası ile yapılan başvuruların sayısı her geçen gün artmakta, bu konuda çok sayıda şikâyet Anayasa Mahkemesi önüne bireysel başvuru yolu ile getirilmektedir.

112. Anayasa Mahkemesi tarafından mevcut başvuru ve diğer derdest başvurular bakımından önceki kararlarında ortaya konulan ilkeler çerçevesinde yeni ihlal kararları verilerek makul sürede yargılanma hakkının ihlali nedeniyle ortaya çıkan mağduriyetlerin tazminat yoluyla giderilmesi sağlansa da bu durum benzer başvuruların yapılmasını

önlereyeceği gibi makul sürede sonuçlanmayan ve özellikle devam eden yargılamalardan kaynaklanan ihlalleri de sonlandırmayacaktır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun ikincilliği ve hukuk sisteminde düzenlenen başvuru yollarının tüketilmesinden sonra başvurulabilecek bir anayasal başvuru yolu olması da dikkate alınarak yargılamaların uzun sürmesinden kaynaklı ihlaller nedeniyle ortaya çıkan ve yapısal sorun teşkil eden durumun telafi edilebilmesi için kanuni bir düzenleme ile bu konuda başvurulabilecek bir mercinin oluşturulması gerekmektedir. Oluşturulacak başvuru yolunun başvuruvcuların yargılamaların uzun sürmesinden kaynaklı zararlarını tazmin edebilecek nitelikte olması gerektiği açıktır.

113. Anayasa'nın Başlangıç bölümünde, kuvvetler ayrımının devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmediği ancak belli yetki ve görevlerin kullanılmasından ibaret olduğu, erkler arasında medeni bir iş bölümü ve iş birliği ilişkisinin bulunduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen yetki ve görevlerini yerine getirerek makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla ilgili başvuru yapılabilecek etkili bir yolun ihdas edilmesi gerektiği tespitini yapmıştır. Dolayısıyla kararın bir örneğinin Anayasa ve Sözleşme'nin ortak koruma alanında yer alan bir temel hak ve hürriyetin ihlaline yol açtığı tespit edilen söz konusu yapısal sorunun çözümü için Türkiye Büyük Millet Meclisine de bildirilmesi gerekir.

114. Bu bağlamda İctüzük'ün 75. maddesinin (5) numaralı fıkrası uyarınca işbu kararın Resmî Gazete'de yayımlandığı tarihe kadar makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla yapılmış olan başvurular ile bu tarihten sonra kaydedilecek aynı mahiyetteki başvuruların incelenmesinin kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasından itibaren dört ay süreyle ertelenmesine karar verilmesi gerekir.

115. Bunun yanında ihlalin tespit edilmesi somut başvuru bağlamında başvuruvcunun ihlalden kaynaklanan mağduriyetini bütünüyle gidermemektedir. Yapısal sorunun tespiti, makul sürede yargılanma hakkının ihlali ile etkili bir başvuru yolunun bulunmaması nedeniyle ortaya çıkan zararın giderilmesi sonucunu doğurmamaktadır. Bu nedenle makul sürede yargılanma hakkı ile etkili başvuru hakkının ihlali nedeniyle başvuruvcuya tazminat ödenmesi gerekir. İhlalin bütün sonuçlarıyla ortadan kaldırılabilmesi için yalnızca ihlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararları karşılığında makul sürede yargılanma hakkı ve bu hakla bağlantılı etkili başvuru hakkının ihlali nedeniyle başvuruvcuya 35.000 TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir.

116. Anayasa Mahkemesinin maddi tazminata hükmedebilmesi için başvuruvcunun uğradığını iddia ettiği maddi zarar ile tespit edilen ihlal arasında illiyet bağı bulunmalıdır. Başvuruvcunun bu konuda herhangi bir belge sunmamış olması nedeniyle maddi tazminat talebinin reddine karar verilmesi gerekir.

117. Dosyadaki belgelerden tespit edilen 487,60 TL harç ve 4.500 TL vekâlet ücretinden oluşan toplam 4.987,60 TL yargılama giderinin başvuruvcuya ödenmesine karar verilmesi gerekir.

VI. HÜKÜM

Açıklanan gerekçelerle;

A. 1. Makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın KABUL EDİLEBİLİR OLDUĞUNA,

2. Etkili başvuru hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın KABUL EDİLEBİLİR OLDUĞUNA,

B. 1. Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkının İHLAL EDİLDİĞİNE,

2. Anayasa'nın 40. maddesinde güvence altına alınan etkili başvuru hakkının İHLAL EDİLDİĞİNE,

C. İhlalin yapısal sorundan kaynaklandığı anlaşıldığından PİLOT KARAR USULÜNÜN UYGULANMASINA,

D. Yapısal sorunun çözümü için keyfiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisine BİLDİRİLMESİNE,

E. Kararın yayımlandığı tarihe kadar makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla yapılmış olan başvurular ile bu tarihten sonra kaydedilecek aynı mahiyetteki başvuruların incelenmesinin kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasından itibaren DÖRT AY SÜREYLE ERTELENMESİNE,

F. Kararın bir örneğinin başvurucuya GÖNDERİLMESİNE,

G. Makul sürede yargılanma hakkı ve bu hakla bağlantılı etkili başvuru hakkının ihlali nedeniyle başvurucuya net 35.000 TL manevi tazminat ÖDENMESİNE, tazminata ilişkin diğer taleplerin REDDİNE,

H. 487,60 TL harç ve 4.500 TL vekâlet ücretinden oluşan toplam 4.987,60 TL yargılama giderinin başvurucuya ÖDENMESİNE,

İ. Ödemelerin kararın tebliğini takiben başvurucunun Hazine ve Maliye Bakanlığına başvuru tarihinden itibaren dört ay içinde yapılmasına, ödemede gecikme olması hâlinde bu sürenin sona erdiği tarihten ödeme tarihine kadar geçen süre için yasal FAİZ UYGULANMASINA,

J. Kararın bir örneğinin Adalet Bakanlığına GÖNDERİLMESİNE 5/7/2022 tarihinde OYBİRLİĞİYLE karar verildi.